

LOTZ ANTAL

Szent Gellért életének és halálának rövid ismertetése és kérdőjelei

Tisztelt Konferencia!*

Megnyitó előadásom címéül a Tisztelt Előkészítő-bizottság ugyanolyan alapot jelölt csak meg, hogy ha valaki a nullaponttól indul el, azaz soha életében Szent Gellértről nem hallott volna, akkor is legyen tisztában a most szőnyegen fekvő kérdések jelentőségével. Ám magyar embereknél Szent Gellértről elemi fokon beszélni éppolyan volna, mintha Szent Istvánról se hallott volna valaki semmit. Hát ha mást nem, akkor a millecentenárius év folyamán igen sok előadás szólt a Pannonhalmával megkezdődött keresztény magyar középkorról is. Tehát föltételezhető, hogy a magyar falvakban a Marci bácsik és Julcsa nénik is tudják, hogy ki volt Gellért és miért halt meg. Ezért adtam a kijelölt címhez még egy plusz szót: kérdőjelei. Egy történelem szakos – mint akik most két napig többen is fognak szerepelni – milyen kérdésekkel találja magát szemben, amikor Gellértről oktat vagy kutat?!

Még az idei tavasz folyamán sok magyar iskola és intézmény kapott egy díszes meghívót: a tihanyi apátság rendez kiállításokat a monostorban – balatoni hajózásról, ottani halászati néprajzi szokásokról, helytörténetről. Ez rendben is volna, csak az kuriózum, hogy mindezt I. Endre király trónralépésének 950. évére keltezik. Mint ismeretes I. Endre 1046 kora őszén lett királyunk. Nem valószínű, hogy azon három hónap alatt, ami még azon év végéig tartott, máris kriptát és rajta szerzetestemplomot épített volna magának. A saját monostort volt még ideje a következő 14 év alatt is megalapítani. Például a legújabb nívós lexikon, a kora középkori lexikon, csak 9 évvel későbbre keltezi legalábbis az alapítólevelet (1055). – Bevezető példának hoztam ezt. Ha már valahol megünneplik I. Endre trónraléptét, akkor annál inkább meg kell ünnepelni, hogy ez a trónralépés egy véres áldozatba

---

* Lotz Antal felolvasása az 1996 őszi jubileumi napok tudományos konferenciájának bevezetőjéül.

került. Helyes, hogy megemlékezünk egy kereszténységet visszaállító királyról, még dicséretesebb, hogy temetkezési helyét tiszteletben tartjuk, és hogy egy újra egyházi kézen lévő objektum továbbra is kulturális célokat szolgál.

Adhatnám címül azt is, hogy: Gellért püspökünk élete – nyolc nagy kérdőjel között. Tehát nem bekezdések, pontok, paragrafusok – hanem kérdőjelek szerint nézzük ezt a szent életrajzot.

Első kérdés – vagy ?-jel: A források. Amit ma tudunk Szent Gellértről, azt a két legendából tudjuk. Juhász Kálmán, nagy történetíró elődöm, a Csanádi Püspökségtörténet I. kötetében rendkívül óvatosan fogalmaz, és kutatását csakis Karácsonyi Jánosra alapozza – a tíz öt megelőző historikussal szemben. A nagyobb legendát már a XV. században is másolták, és a bencés Wren adta ki. A kisebbet Lengyelországban nyomtatták ki legelőször. Karácsonyi maga is talált velencei könyvtárban másoktól még nem olvasott kódexet belőle. Mindenesetre Juhász nem tartja csak teljesen legendának, jámbor olvasmánynak, hanem hitelt érdemlő forrásnak a két mű 99%-át. És ezt nem csökkenti, hogy szintén pár részletben a két legenda nem egészen födi egymást. Íme egy szép feladat volna olaszul és latinul jól tudó fiatal kutatóknak megállapítani, hogy a nagy lett kisebb után (mint Karácsonyi állítja), vagy megfordítva: a legenda minor keletkezett a major után (mint kilenc másik mondja), vagy egy XII. század eleji őslegendából keletkezett mind a kettő??

Második kérdés – vagy ?-jel: Mai kutatók sohasem elégszenek meg azal, hogy egy intézményt csupán csak az alapításától vizsgálják. Egy templom történeténél: Milyen szentély, vagy kápolna létezett ott előtte régebben? Egy monostornál: Volt-e ott remetelak? Egy püspökségnél: Kiktől ismerte a szóban forgó terület az egyházmegye megalapítását megelőző időkben a kereszténységet? – Meg illik említenem Udvardy József püspök urat, aki nagyon kutatta, majd velem is keresette azon időszakot, amely a rómaiak kivonulásától a gepidákon, avarokon át a magyar honfoglalásig tartott. Ma ortodox és néha egyesült görögök részéről is némi szemrehányást kap Szent István, hogy megszüntette vagy átalakította az őelőtte magyar területen térítő keleti szertartású monostorokat. Juhász az egyházmegyénkben létezett haj-

dani monostorokból tizenkettőtől nem tudta megállapítani, hogy melyik szerzetesrend tulajdonai voltak. E tényből Dávid Katalin művészet-történész arra gyanakodott, hogy keleti bizánci szerzetesek lakták. Juhász az egy Oroszlámos kivételével ezt tagadta. Hogy a Dóm téren álló ősi Szent Demeter-torony is görög együttesnek lett volna része, azt a kérdés nagy helybeli régésze, Cs. Sebestyén Károly már 1925-ben cáfolta. Szerinte ezt a XII. század végén építették. Fehér Géza írja, hogy ha ugyan voltak itt keleti keresztények, akkor azok nem is bizánciak voltak, hanem bolgárok. — Ám ha keletiek egyáltalában nem is voltak, csak arrébb, Erdélyben, akkor is fennáll a kérdés: Kik voltak a titokzatos „fekete magyarok”, akiket Qverfurti Brúnó térített? A kabarok? Vagy a minden hétmagyar törzsből ellenálló pogányok? S hol volt a szállásuk, amit csak vízen lehetett megközelíteni? Az ő fenyítéssel való megkeresztelésük azonos volt az Ajtony leverése utáni Szent Gellért-kereszteléssel?

Harmadik kérdés – vagy ?-jel: Gellért Velencében 980 körül született. Családja előkelő volt, lehet, hogy rokonságban a Sagredo-dózsékkal. Györgynek keresztelték, csak amikor Gerard nevű édesapja meghalt a Szentföldön, akkor vette föl az ő nevét. Ötéves korában súlyos beteg volt. Amikor felgyógyult, szülei hálából a külön szigeten lévő San Giorgio-kolostorba adták. Ott meg is kapta a bencés hivatást. Elég fiatalon perjel lett. Előljárói a növendékek oktatójául szemelték őt ki. Ezért a már meglévő – de még nem egyetem (!) Bolognában képeztették. Szent Jeromos műveinek olvasása vezette őt arra a kérésre, hadd tanulmányozza ő is a Szentföldön Jézus életét. E zarándoklat közben, mely Póláig szárazföldön, onnét Zaráig hajón, majd újra málhás öszvérekkel Pécsig jutott. Innét már szinte magyarnak tarthatjuk, innen kísérték Szent István elé Székesfehérvárra, ahol ünnepi beszéde mindenkinék megnyerte a tetszését. Egyes régi szentek életelbeszélései szerint Zárától is hajózni akart volna egészen Haifáig, de a dalmát partoknál hajótörést szenvedett. Ha elsüllyedt volna a hajó, nem ért volna rá kéziratokat, szent könyveket öszvérekre átpakolni. Ma ezt sokan tagadják. Nagyon szépen kutatható feladat volna, ha rábukkannánk az Ő máriás beszédeire. Vajon jogos-e Bálint Sándor föltételezése, hogy az ősmagyar különféle „Boldogasszony-istennőket” ő keresztelte meg,

és névben így jobban elfogadta a magyarság a kereszténységet, hogy a Szűzanya ünnepei mind egy-egy Boldogasszony nevét viselik.

Negyedik kérdés – vagy ?-jel: A legendák szerint, ha a magyar földre való megérkezést 1015-re datáljuk, akkor még 30 év állt Gellért rendelkezésére. Ezen idő alatt két ízben kapott külföldre szóló diplomáciai küldetést. Még tartott Imre herceg nevelése, amikor 1015–1022 között lehetett, amikor Szent István Franciaországba küldte. Erről maga emlékezi meg a *Deliberatio* művében, ámbar egyes elemzők arra gondoltak, hogy ez még szülőföldjén, tanulmányai között volt. Amikor 1030 után már fölszentelt püspök volt, akkor volt egy másik kiküldetése, amely Itáliába szolt. Egyikről sem tudjuk, hogy miért küldték, pontosan kihez kellett valami levelet vagy üzenetet tolmácsolnia, és amiért küldték, azt sikerrel intézte-e el? – Ha nem lett volna vasfüggöny az én fiatal koromban, akkor Juhász utasításai szerint elsősorban ezt kerestem volna, mert óriási feldolgozatlan levéltári anyagok vannak olasz levéltárakban, amelyeket kolostorokból államosítottak. Mégcsak korszerűen kartonozva sincsenek, nemhogy kiadva. – E pontban felsorolhatjuk, hogy a képzőművészet jeles ábrái Gellértnek épp ezen két korszakát mutatják be nekünk, országszerte, de legjobban Székesegyházunkban. Hogyan oktatja a kis Imre herceget Esztergomban és Veszprémben, és hogyan remetéskedik Bakonybélben egy szarvas és egy szelíd farkas társaságában. Némileg javítani kell azért a Patay-féle, Dómban látható képen. Mert volt rendház Bakonybélben, általában abban lakott pár bencés remetetárssal, s csak időnként, mai szóval lelkigyakorlat végzéséért ment följebb az erdőszélig lévő kunyhóhoz.

Ötödik kérdés – vagy ?-jel: Vajon mikor volt az egyházmegyénk alapítási éve? Itt Juhász gyűjtése alapján több dátumot is föl lehet sorolni. De nem zárjuk le a kutatást.

Az 1004-es évre helyezi I történész,

1008-as évre helyezi megint I,

1030-ra 14 (ez a legvalószínűbb),

1035-re 10,

1036-ra újból 10,

1037-re 2,

1038 utánra 1.

Ez nem alkalmas hely, hogy egyenként cáfoljuk, vagy igazoljuk 39 historikus véleményeit, amiket az elmúlt 300 év alatt kiszámoltak. István még ifjú, 40 év alatti, Imre még „parvulus” 10 év alatti, amikor Gellért a nevelést átvette. Ha a 8 év nevelést és a 7 év remetéskedést hozzáadjuk az 1015-ös fehérvári beszéd időpontjához, akkor kijön 1030. Akkori politikai helyzet szerint se lehetett korábban Ajtonyt lebírni, amíg mögötte még állt a bolgár cárság. Akkor kell hadrakelni, ha kül-ellenség nincs. 1030 után már fenyegetett II. Konrád, akit még Szent Imre életében, az ő részleges vezetésével győzött le Szent István. Márpedig Imre 1031-ben meghalt. A bolgárokat pedig, Bizánccal szövetségben, még 1025-ben lebírták, s II. Vazul császár be is kebelezte országukat. Ha még ehhez hozzászámítjuk azt, hogy 1038-ig, István haláláig már száz templom felépült az egyházmegyénkben, erre a király 1500 márkát is adott, és Gellért már harminc magyar ifjút pappá is szentelt, akkor eleve kiesik, hogy csak 1035–36-ban alakult meg egyházmegyénk. (Bár sikerülne 8 év alatt 30 papi ordinálás ma is...)

Hatodik kérdés – vagy ?-jel: A marxista historikusok, például a Századok 50-es éveiben írt számaiban is elismerték, hogy Imre herceg szűzi házasságban élt. Ámde azzal ütik el ennek értékét, hogy a velencei spion, Gellért azért beszélte rá, hogy ezzel elősegítse a Sagredoleszármazott Péter trónra jutását. Itt érdemes kikutatni, hogy Gellért eszményképei: Szent Egyed, Günther, András és Benedek mit oktattak? Milyen szerepe volt Gellértnek az Intelmek elkészítésében? Napjainkban adott ki Gerics József egy könyvet, amelyben nyomatékosan igazolja, hogy mennyire szemben állt Szent Gellért Péter királlyal. Támadás éri Szent Gellértet egy újabb oldalról is. Az Argentínában tanárkodó Badényi-Joós kétségkívül ért az ékírásos szövegekhez. De annyira beleszeretett a sumér nyelvbe, hogy újra elővette a 150 éve történésektől kimosolygott elvet, hogy a magyar nem finnugor, hanem sumér származék. És hazaárulás volt az Árpád-ivadékoktól új vallást felvenni. A mai objektív történész előtt, ha jól látom, három feladat is van. Egyik nyelvész – ezt az 1996-ban lezajlott budapesti pesti finnugor konferencia is segítette, és Nanovszky *Finnugor világ* című könyve jól előkészítette. Ez a finn nyelvrokonság. Másik: miféle kereszténység az, ami „judeokeresztény”, és ami helyett valami más kereszténység

lett volna a választás István előtt? Nem elég a hun, az avar, a besenyő és más lovasnomád népek tanulsága? A harmadik: nyomatékosan bebizonyítani, hogy Berno reichenau-i apát, az Altaichi-évkönyvek, s a magyarokról gúnyosan író más középkori szerzetesek, püspökök, például Freisingi Ottó egy típust használtak. Azt írták a kalandozó magyarokról, amit kimásoltak Jordanesnek a hunokról írt könyvéből, amaz pedig azt, amit még Hérodotosz írt a szkítákról. Millicentenáris évben hallunk egy-két nemzetiségtől olyan nevetséges vádakat, hogy ők volnának a művelt őslakók, és a magyarok voltak a barbár hódítók. Azt a barbárságot már a kereszténység második nemzedéke levetette, és a gellérti típusú hithirdetők tanítását utánozta.

Hetedik kérdés – vagy ?-jel: Szent Gellért irodalmi munkája. Az erdélyi püspök, Batthyány fedezte fel Bajorországban a *Deliberatio*-t. Ki is nyomtatta, majd napjainkban a nemzetközi *Continuatio Mediævalis* (az ősegyházatyák középkori folytatása) sorozat újból kiadta. Artner professzor az 50-es években elmondta, hogy akkori kutatásai miatt élete folytán kétszer lapozta végig a nagy Migne-sorozat négyszáz kötetét. De sem a latin, sem a görög egyházatyák Biblia-kommentáraiban nem talált egyet sem, aki Dániel próféta írásainál külön elmélkedett volna a három ifjú tüzes kemencében való énekéről. E hiányt pótolta ki Szent Gellért. Ezért volt, hogy bár tudott lovagolni, mégis inkább a lassúbb szekerezést vállalta utazásainál, hogy maradjon ideje az olvasásra, önképzésre. Mármost erről a műről: Fenczik könyvet írt Szent Gellért filozófiájáról. Silagi írt Gellért latin nyelvezetéről. Ijjas írt Gellért teológiájáról, ami nagy valószínűséggel a Damjáni Szent Péterrel kulmináló ún. antidialektikus iskolába sorolható, de még senkinek sem sikerült magyarra lefordítani. Pár latinul fennmaradt prédikációja is van Gellértnek. Azt mondanám: *Hic Rodus, hic salta* – restaurátorokból lesznek a legjobb képzőművészek, fordítással kezdőkől lesznek a legjobb történészek. Bárcsak sikerülne megtalálni a nyugat-európai levéltárakban Gellért többi művét is!

Nyolcadik kérdés – vagy ?-jel: a mártírhalál. Ami tulajdonképp már nem is kérdés, de a közvélemény tájékoztatásában elég elmaradott és téves. Mindkét legenda és a későbbi életrajzok is a vértanúságot úgy írják le, hogy Diósdon a Szent Szabina kápolnában misézett szeptember

24-én reggel. Utána indultak a király elé, Gellért megjósolta, hogy a vértanúság elé. A mai Rudas-fürdő táján találkoztak össze azzal a pogány csapattal, akik felháborodva a külföldi Péter-uralmon minden külföldről jött papot kivégeztek. Gellértet a kocsijával együtt húzták fel a Kelenhegyre, s a szikláról letaszították. Mivel még volt benne élet, akkor szurkálták és kövezték halálra. Ennek ellenére nemzedékeken keresztül él a pesti emberek köztudatában az a téves állítás, hogy egy hordóban görgették le a hegyről. Mai formájában hordó akkor még Európában nem volt, a bort begyantázott kő- és cserépedényekben tartották, vagy nomád módra, tömlőkben.

Régésznemzedékek következő generációja lehet, hogy pontosabban rátalál a Sabina-kápolnára, továbbá a pest–budai rév helyére és a sziklára.

Záró kérdés – vagy ?jel; amely szintén inkább régészeti, mint oklevéltudatói feladatot rejt. Megtalálható-e Ócsanádon a bencéseknek a bazilitáktól elhagyott Keresztelő Szent János temploma? Továbbá a Gellértől felépített székesegyháza, legalább földalatti romjaiban? Vajon az a Mária-kápolna, hol Gellért külön fogadott szolgával állandóan méceszt égettetett, egy különálló objektum volt-e, vagy csak a székesegyház egy oldalkápolnája? Nagyon nehéz ott ásni, ahol későbbi lakott település keletkezett, és a fal köveit új építésre széthordták. Egy igen komoly, védhető várfallal körülvett város volt, ahol most két falucska összenőve három templommal, három nemzetiséggel terül el.

Napjainkban komoly visszaállítási kísérletek folynak. 45 év alatt idegen kezekbe került kolostorok, iskolák, sőt néhol templomok eredeti célokra való helyrehozása folyik. Sajtójelentésben olvashatjuk, hogy huszonhárom férfirend állt vissza, s ebből csak három működött államilag legálisan a pártállami korszakban. Ám a szakreferens némi szemrehányással nemrég azt is írja, hogy egyes rendek nem mérték fel képességeiket, mert ötben egyáltalán nem jelentkezett növendék, háromnál meg csak egyetlen egy van. Tehát nem elég, hogy egy visszaperelt kolostorba odarakunk öt öreg páttert – és máris magától jönnek a hivatások. Hogy lehet az, hogy Szent Gellért után egymásután, szinte 5–10 kilométer távolságokban a Maros mellett alakultak az apátságok és prépostságok? Nyilván más volt a korszellem is, mások voltak a

belépők kilátásai is. De az biztos, hogy nem lakajos paloták várták a fiatal hivatásokat, hanem főleg az elején sok szenvedés, böjt és virrasztás. S itt a történelem nagy mai tanulsága: a Sanguis Martyrumon kívül Semen lehet a *mortificatio sacerdotum*, *victima christianorum* is.

Felhasznált irodalom

- Borovszky Samu: *Csanád vármegye története 1715-ig*. I–II. Bp., 1896–97.
- Dávid Katalin: *Az Árpád-kori Csanád vármegye művészeti topográfiaja*. Bp., 1974.
- Gerhard der Heilige*. München, 1930.
- Gerics József: *Egyház, állam és gondolkozás (a középkorban)*. 1996, METEM.
- Juhász Kálmán: *Csanádi püspökség története*. I. Makó, 1930.
- Juhász Kálmán: *Hajdani monostorok a Csanádi Egyházmegyében*. (Német kiadás, 1925.)
- Karácsonyi János: *Szent Gellért csanádi püspök és vértanú*. Bp., 1925.
- Ki írta meg, ki íratta meg a Gellért-legendát?* Egyházi körirat, 1946.
- Kristó Gyula (szerk.): *Korai magyar történelmi lexikon*. Bp., 1994, Akadémiai Kiadó
- Marosszéki püspökség betöltése*. Aradi „vasárnap”, 1929. V.
- Szent Gellért*. 1930, Mária Kongregáció.